

Abdî'nin Bilinmeyen Bir Mesnevîsi: Heft Peyker Tercümesi

Araş.Gör. Hanzâde GÜZELOVA*

Özet: XVI. yy. şairlerinden Abdî'nin daha önce yapılan araştırmalarla *Niyâz-nâme-i Sa'd ü Hü mâ* (y. 1545), *Cemşid ü Hurşid* (y. 1558) ve *Nüzhet-nâme (Gül ü Nevrûz, y. 1577)* adlı mesnevîleri edebiyat dünyasına tanıtılmıştır. Bu yazıda Abdî'ye ait olan, fakat günümüze kadar bilinmeyen dördüncü bir mesnevîsi tanıtılmaktadır. Eser, Nizâmî'nin *Hamse'sini* oluşturan mesnevîlerden biri olan *Heft Peyker*'in Türkçe tercümesidir. Bu eserden hiçbir kaynakta bahsedilmemektedir. Lâmi'î'nin *Heft Peyker* tercümesini araştırırken rastladığımız Abdî'nin bu *Heft Peyker*'inin bugün tespit edilen tek yazma nüshası, İrlanda Dublin Chester Beatty Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Ancak söz konusu nüsha, kaynaklarda Lâmi'î'nin *Heft Peyker*'inin nüshası olarak tanıtılmaktadır. Metindeki mahlas beyitlerinden, eserin yazılış tarihinden, II. Selim'e sunulmuş olmasından ve şairin diğer eserlerine benzerlik göstermesinden bu mesnevînin XVI. yy. şairlerinden Abdî'ye ait olduğu anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Abdî, Heft Peyker, Lâmi'î, Nizamî, mesnevî

Anadolu'da yaklaşık yedi asırlık bir dönemi içine alan klasik edebiyatımızda az tanınan veya hiç tanınmayan yazar ve eserler sayısızdır. Bu yazımızda edebiyat tarihimizde yeterince tanınmamış XVI. yy. şairlerinden Abdî'ye ait olan ve bugüne kadar bilinmeyen *Heft Peyker* mesnevîsini tanıtmaya çalışacağız.

Doktora tez konusu tespiti sırasında yaptığımız önaraştırma esnasında, Nizâmî'nin *Heft Peyker* mesnevîsine yapılmış Türkçe tercüme arasında yer alan Lâmi'î'nin *Heft Peyker* tercümesini araştırdık. Lâmi'î'ye ait bu eserin kaynaklarda tek yazma nüshasının Dublin Chester Beatty Kütüphanesi'nde Meredith-Owens No: 12'de kayıtlı olduğu belirtilen nüshaya ulaşmaya çalıştık. Ancak yazmanın elde ettiğimiz mikrofilminden bu eserin Lâmi'î'ye değil, Abdî mahlaslı bir şaire ait olduğu anlaşıldı. Eserde birçok yerde şair mahlası olarak Abdî açıkça belirtildiği hâlde, Lâmi'î mahlasına metnin herhangi bir yerinde rastlanmamaktadır.

* Ahmet Yesevî Üniversitesi / ANKARA
hanzadeg@yahoo.com

Bilindiği gibi, Sasanî hükümdarlarından V. Behrâm (Behrâm-ı Gûr)'ın aşk ve av maceralarını konu alan *Heft Peyker*¹ mesnevisi ilk defa Nizâmî² tarafından yazılmıştır. İran edebiyatında daha sonra konuyu Hüsrev-i Dihlevî *Heşt Behişt* adlı eserinde, Rai Hidayetullah *Heft Peyker*'inde, Derviş Eşref Meragî *Heft Eurenğ*'inde ve Hatifi *Heft Manzar*'ında işlemişlerdir. (Levend 1984: 228; İlaydın 1935: 278 vd).

Türk edebiyatında ise *Heft Peyker* (Behrâm-ı Gûr) konulu mesnevîler daha çok Nizâmî'nin eseri tanzir ya da tercüme edilerek oluşturulmuştur. Bu mesnevîler, bazen hamseler içinde, bazen de müstakil bir eser olarak kaleme alınmışlardır. (Kahraman 1995: 354-366). Türkçe yazılmış ve metinleri elde bulunan *Heft Peyker*ler şunlardır: Aşkî'nin *Heft Peyker*'i,³ Nevaî'nin *Seb'a-i Seyyâre*'si,⁴ Behiştî'nin *Heft Peyker*'i,⁵ Ahmed-i Rıdvân'ın *Heft Peyker*'i,⁶ Atayî'nin *Heft H'ân*'ı⁷ ve Subhizâde Feyzî'nin *Heft Seyyâre*'si.⁸ Ayrıca Emin Yümnî'nin mensur bir *Heft Peyker* çevirisi vardır.⁹

Eski kaynaklarda sözü edilen Ulvî, Kudsî Çelebî, Hayatî (XV.yy.) ve Trabzonlu Ramazan (XVI. yy.)'ın *Heft Peyker* mesnevîleri ise henüz ele geçmemiştir. Bunlardan Bursalı şair Ali Ulvî'nin *Heft Peyker*'inin Aşkî'nin *Heft Peyker*'i ile aynı eser olduğu ortaya konulmuştur (Kut 1972: 128). Hayatî'nin olarak bilinen *Heft Peyker*'in ise Ahmed-i Rıdvân'ın eseri olduğu tespit edilmiştir (Ünver 1986: 120-125).

İran edebiyatından, özellikle de Camî'den yaptığı tercümeleriyle edebiyatımıza birçok eser kazandıran, manzum-mensur çok sayıda telif ve tercüme eser bırakan ve bundan dolayı "Camî-i Rûm" lakabıyla anılan Bursalı Lâmi'î Çelebî (1472-1532)'nin de Nizâmî'den yaptığı bir *Heft Peyker* tercümesinin olduğu kaynaklarda¹⁰ ve araştırmalarda¹¹ belirtilmektedir. Eldeki bilgilere göre, Lâmi'î *Heft Peyker*'ini ömrünün son yıllarında kaleme almaya başlamış; ancak vefatı üzerine yarım kalan bu mesnevîyi damadı Ruşenî-zâde tamamlamıştır (Kut 1972: 127-128; 1976: 88; Tezcan 1979: 307).

Günay Kut, "Lâmi'î Chelebi and His Works" adlı makalesinde Lâmi'î'nin bu eserinin tek yazma nüshasının İrlanda Dublin Chester Beatty Library Meredith-Owens No: 12'de kayıtlı olduğunu bildirmektedir (Kut 1976: 88).¹² *Heft Peyker* mesnevîleri üzerine yapılan son araştırmalarda da bu bilgiler yer almaktadır (Kahraman 1995: 357). Bu yazmanın Abdurrahman ibn Abdullatif tarafından 959/1551-52'de istinsah edildiği ve Lâmi'î'nin elyazmasından direkt kopya edildiği için değerli bir nüsha olabileceği belirtilmektedir (Kut 1976: 88).

Yazma ile ilgili verilen bu bilgiler, yazarın da makalede belirttiği gibi, *Meredith-Owens*¹³ yazmalarının daktilo yazısı olan listesinde yer almaktadır (Kut 1976: 78 ve 92). Bu listedeki yazmalar, Dublin Chester Beatty Kütüphanesi'ndeki Türkçe yazmalar üzerine V. Minorsky'nin¹⁴ hazırladığı kataloğun devamı niteliğinde yeniden numaralandırılmıştır. Buna göre, listede 12 numarada kayıtlı olan Lâmi'î *Heft Peykeri* kütüphanede T.505 numarada kaydedilmiştir.

Mikrofilmimi elde ettiğimiz bu yazmanın, Lâmi'î'nin *Heft Peykeri*'i ile ilgili yukarıdaki bilgilerden aynı nüsha olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü istinsah kaydı ile ilgili verilen bu bilgiler, elimizdeki *Heft Peyker* yazmasının sonunda (varak 167 b) yer alan Arapça istinsah kaydındaki bilgilerle uyusmaktadır. Burada, bu nüshanın 959 tarihinde Uşak kasabasında Abdurrahman bin Abdullatif tarafından müellif nüshasından istinsah edildiği belirtilmektedir.

Lâmi'î *Heft Peykeri*'nin bir başka nüshasının da Fatih Millet Ktp. Ali Emiri manzum eserler No: 115'de kayıtlı olan Lâmi'î *Külliyatı* içinde yer aldığı bildirilmektedir (Karahan 1972: 12). Ancak söz konusu Külliyyatta *Heft Peyker* mesnevisi bulunmamaktadır.¹⁵

Bu durumda, ileride yapılacak araştırmalarla yeni bilgilere ulaşına dek Lami'î Çelebi'nin *Heft Peyker* tercümesini henüz ele geçmemiş *Heft Peyker* mesnevileri arasında saymak kanımızca doğru olacaktır.

Söz konusu *Heft Peyker* nüshasında Lâmi'î mahlasına rastlanmadığı gibi, metinde mahlas beyitlerinin hepsinde Abdî yer almaktadır. Eserde Abdî'nin mahlası ilk defa varak 2 a'da şu şekilde geçmektedir:

‘**Abdiyâ** rahmet itmeseydi kerîm

Ne için hatm olurdu aña rahîm

Eserde, bundan sonraki bölümlerde de mahlas beyitlerinde şairin mahlası **Abdî** olarak belirtilmektedir:

‘**Abdiyâ** bu müzahrefât-ı çemen

Seni pest itdi ser-bülend olasın (7a)

İdinüp rahmet-i Hudâyı delîl

‘**Abdiyâ** nev'ün içre olma zelîl (7a)

Nefesün ‘**Abdiyâ** olup çü Mesîh

Dâmenün nahl-i Meryem oldı şarîh (9b)

‘**Abdî** bâbuñdadur haķîr ü ‘abîd

N'ola ‘ahdüñde baħtı olsa sa'îd (164 b)

Muķtezâ-yı ħired dinildi kelâm

Sözi çok söyledün kııl ‘**Abdî** temâm (167a)

Metin içindeki mahlas beyitleri dışında, Farsça manzum başlıklardan sonuncusu olan *Hatime ve Padişaha Dua* bölümünün başlığında da (59. başlık) şairinin mahlası yer almaktadır:

Kon du‘â-yı şâh der-ḥatm-i kitâb

Bâ-hezârân medḥ ü ‘özreş ‘Abdiyâ (164a)

“Ey **Abdî**, kitabın bitişinde binlerce övgü ve özürle şaha dua eyle.”

Bu eser, araştırmalarımızın Abdî ve eserleri üzerine yönelmesine sebep oldu.

Çeşitli dönemlerde yaşamış Abdî mahlaslı birçok şair ve yazar vardır.¹⁶ Ancak bizim konu edindiğimiz Abdî, edebiyat tarihinde daha çok “*Niyâz-nâme-i Sa’d ü Hümâ* şairi” olarak bilinmektedir. Şairin hayatına dair ise tezkire ve diğer kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Ancak mevcut mesnevîlerinin yazılış tarihlerinden Abdî’nin Kanunî Sultan Süleyman (1520-1566), II. Selim (1566-1574) ve III. Murat (1574-1595) saltanat dönemlerinde yaşadığı anlaşılmaktadır.

Abdî, ilk önce Sadettin Nüzhet Ergün tarafından *Niyâz-nâme-i Sa’d ü Hümâ* (952/1545) adlı mesnevîsiyle tanıtılmıştır (1960: 189 vd). Vasfi Mahir Kocatürk, bu eserin yanı sıra şairin bir *Divânı* ve *Nüzhet-nâme (Gül ü Nev-rûz)* (985/1577) adlı bir mesnevîsinin de bulunduğunu belirtmiştir (1970: 362-363). Daha sonra Adnan İnce tarafından Abdî’nin *Cemşîd ü Hurşîd* (966/1558) adlı eseri de bulunarak bilim dünyasına tanıtılmıştır (1986: 186 vd). Bugün Abdî’nin *Niyâz-nâme-i Sa’d ü Hümâ*,¹⁷ *Cemşîd ü Hurşîd*¹⁸ ve *Nüzhet-nâme*¹⁹ mesnevîlerinin yazmaları elde bulunmaktadır. *Divân*’ının yazması konusunda ise kaynaklarda herhangi bir bilgi yoktur.

Elimizdeki *Heft Peyker* tercümesi de bu Abdî’ye aittir. Çünkü eserin dili ve üslûbu, kullanılan kelime ve ifadeler Abdî’nin elde bulunan diğer mesnevîlerine çok benzemektedir. Abdî’nin *Niyâz-nâme*’deki “*Der-medh-i şehzâde-i gerdûn-iktidâr Hazret-i sultân Selim-i nâm-dâr*” bölümünde yer alan aşağıdaki beyitlerle, şairin *Heft Peyker*’inde “Padişâha övgü” manzûmesindeki beyitler arasında benzerlik görülmektedir. İki eserde de bu bölümde şair ilk önce eserini oluşturan kısımları saymaktadır:

Heft Peyker’de:²⁰

Ol ki itdi ihâta bu pür-kâr
Çâr fasl oldı misl-i fasl-ı bahâr
Fasl-ı evvel sûtûde-i Yezdân
Ki itdi cihâna ‘atâ tâb ü terân
Fasl-ı âhir ki hutbe-i Ahmed
Şer’e virmişdi kuvvet-i sermend
(9b)

Niyâz-nâme’de:

Bu ‘ayâr içre vezn olan iy yâr
Çâr fasl oldı misl-i fasl-ı bahâr
Fasl-ı evvel sûtûde-i Bârî
Anun ile cihân kıılır kârî
Fasl-ı sâni dÛrÛd-ı na`t-ı Nebî
Bâğ-ı nev-bâvenÛn odur ‘inebi
(106-108. beyitler, İnce 1987: 166)²¹

Her iki eserde Sultan II. Selim'e övgü içeren beyitlerde de benzer ifadeler görülmektedir:

Heft Peyker'de:

‘Umde-i milk (ü) zübde-i devrân
Nâsır u nâzır-ı zemîn ü zamân
Şâh Sultân **Selîm**-i kişver-gîr
Oña lâyıķ hemîşe tâc u serîr
Nesl-i ‘Oşmâna ol virür teyîd
Ced ü eb hem eb (ü) ced ile sa‘îd
(10a)

Niyâz-nâme'de:

‘Umde-i milk (ü) zübde-i devrân
Nâsır u nâzır-ı zemîn ü zamân
Şâh-ı şâhân **Selîm**-i rüy-ı zemîn
Görmedi mislini mekân u mekîn
Nesl-i ‘Osmâna iftihâr andan
Eb ü ecdâd kâm-kâr andan
(113-115. beyitler)

Yine padişaha övgü bölümünden alınan aşağıdaki beyitler, her iki eserde ufak bir farkla aynıdır:

Heft Peyker'de:

Ululuķda melek-müşîr oldur
Yücelikte felek-serîr oldur
Bil felekden daħi mu‘ allâdur
Bel melekden de şân-ı â‘ lâdur
(10b)

Niyâz-nâme'de:

Ululuķda melek ber-â-berdür
Yücelikte felek ber-â-berdür
Belki efzal durur meleklerden
Bil ki a‘lâ durur feleklerden
(122-123. beyitler)

Abdî, *Cemşîd ü Hurşîd* ve *Niyâz-nâme-i Sa‘d ü Hümâ* eserleri gibi, *Heft Peyker* mesnevîsini de şehzâde iken II. Selim'e sunmuştur. *Hatime* bölümünde şairin, eserini överek Sultan Selim'e sunduğu ve eserinin beğenileceğini umduğu anlaşılmaktadır:

Giydi Türki-şi‘âr Türkâne
‘Acemî câmeyi itdi yâbâne
Ya‘ni bu gevher-i temâm-‘ayâr
Genc-i sultâna lâyıķ olsa ne var
Bu zer-i h‘oş-‘ayâra naķş hemân
Nâm-ı sultân gerekdür iy hân
Nâm-ı şâh ile nâmdâr ola
Revnaķ hem revâc daħi bula
Vireyin tarz-ı şâh ile aña tırâz
Nice şâh belki şâh-ı ‘işret-sâz
Tab‘-ı pâki hâlîm ü nâmı **Selîm**
Nuşret ü feth zâtına teslîm (164a)

Abdî'nin *Heft Peyker*'inde, diğer mesnevîlerinde olduğu gibi, İran edebiyatından alınan bir konu işlenmektedir. *Heft Peyker* mesnevîsi, *Cemşîd ü Hurşîd* ve *Nüzhet-nâme* gibi, İran Edebiyatından tercüme edilerek oluşturulmuştur. Ancak Abdî'nin bu mesnevîlerini genişletilerek yapılan tercüme olarak değerlendirmek yerinde olur kanısındayız.²²

Heft Peyker'in *Hatime* bölümünde, eserin başlangıç ve bitiriliş tarihi de verilmektedir. Aşağıdaki beyitlerden eserin 6 *Şevval* ayında yazılmaya başlandığı ve 12 *Muharrem*'de son şeklini bulduğu anlaşılmaktadır. Şair, eserini bitirmesine ömrünün yettiği için de Allah'a şükretmektedir:

Sitte şevvâl içre olup âgâz
Düzdi terkîmine tabî' at-sâz
Seb' anuñ hem Muharremiydi iy yâr
‘Aşre şânîde buldı nâme nigâr
Minnet Allâha nâme-i iqbâl
İhtinâyımı kıldı istikbâl
‘Ömrden evvel irdi pâyâna
Nâm-ı şâh ile irdi ‘unvâna

Heft Peyker'in *Hatime* bölümünde Abdî, eserin bitirilişine tarih düşürmektedir:

Didi hâtif baña ki iy dil-dâr
Tarz-ı bu nâme oldı heft nigâr
Bu kitâbuñ tırâz gibi ağı
Heft Peyker gerek târihi
Tab' um itdi buña küşâyiş-i tām
Hamdu'l-lâh ki oldı nâme temām (166 a)

Metinde kırmızı mürekkeple koyu şekilde yazılmış yukarıdaki üç (**Heft Peyker gerek**) kelimenin ebced hesabına göre toplam harf değeri **957** sayısını vermektedir. Nitekim mısranın hemen altında küçük şekilde^{90Y} rakamı da yazılıdır. Buradan, *Heft Peyker*'in **957/1550-51** tarihinde yazıldığı anlaşılmaktadır. Bu durumda, Abdî'nin bugün bilinen üç eserinin yazılış tarihine göre, *Heft Peyker* tercümesi, şairin ilk mesnevîsi olan *Niyâz-nâme-i Sa'd ü Hümâ'nın* yazıldığı 952/1545 tarihinden sonra ve *Cemşîd ü Hurşîd* (966/1558)den önce yazılmıştır. Buna göre, yazılış tarihleriyle beraber Abdî'nin mesnevîlerini şöyle sıralayabiliriz:

Niyâz-nâme-i Sa'd ü Hümâ (952/1545);
Heft Peyker -957/1550;
Cemşîd ü Hurşîd (966/1558) ve
Nüzhet-nâme (*Gül ü Neurûz*, 985/1577).

Özetle denilebilir ki, Lâmi'î'nin eseri olarak bilinen bu *Heft Peyker* mesnevîsi XVI. yy. şairlerinden Abdî'ye aittir. Eserde Lâmi'î mahlasına rastlanmadığı halde metinde şair mahlası olarak Abdî geçmektedir. *Heft Peyker* mesnevîsinin yazılış tarihi, Abdî'nin diğer eserleri olan *Niyâz-nâme-i Sa'd ü Hümâ* (1545) ile *Cemşîd ü Hurşîd* (1558) tarihleri arasında 1550-51'dir. Bu tarih, Lâmi'î'nin vefat ettiği 1531 yılından çok sonradır. Eserdeki tarih beyitlerinden bu mesnevînin şairin sağlığında yazıldığı anlaşılmaktadır. Abdî'nin diğer iki mesnevîsi gibi, *Heft Peyker* de II. Selim'e sunulmuştur. Abdî'nin söz konusu mesnevîleri dil ve deyiş bakımından benzerlik göstermektedir; konuları İran edebiyatından alınmıştır.

Abdî Heft Peykeri'nin Chester Beatty Kütüphanesi'ndeki Nüshası:

Kaynaklarca Lâmiî'nin *Heft Peyker* tercümesinin bir nüshası olarak belirtilen bu yazmanın İrlanda Dublin Chester Beatty Kütüphanesi Meredith-Owens No: 12'de kayıtlı olduğu bilinmektedir. Yazmanın kütüphanedeki son kayıt numarası şu şekildedir: CBL T.505.

Bu nüsha, Abdî'nin *Heft Peyker* mesnevîsinin müellif nüshasından istinsah edilen ve bugünkü bilgilerimize göre, tek yazma nüshasıdır.

Yazmanın genel tavsifini şöyle yapabiliriz: Toplam 168 varaktan oluşan yazmanın ölçüleri 18 x 28, 5 cm (8, 5 x 20 cm)'dir. Her varak ortalama 21 beyittir. Yazmanın cildi dağılmış ve bazı sayfaları kopmuştur. Sayfaların kenar ve iç kenarlarında kurt yeniği vardır. Metin çift cetveli, başlıklar Farsça olup renkli mürekkeple yazılmıştır. Bunlardan sarı, gri ve beyaz renkte olanlarda bazı kelimeler silinmiştir. Eser, yer yer harekeli olan düzgün bir nesihle yazılmıştır. Bununla beraber bazı başlıklar ve metin içinde bazı yerler pek okunaklı değil.

İlk iki varak dışında genel olarak harekesiz olan metinde bölüm başlıkları ve metin içinde bazı kelimeler harekelenmiştir. Atıf(و) vav'ları ve izafet(ی) y'leri bazen harf, bazen de hareke ile verilmiştir. Akkuzativ ve datif ekleri yer yer yazılmayıp bazen hareke ile belirtilmiş, sonu "e/ a" sesinin karşılığı olan ۰ (güzel h) ile biten kelimelerde akkuzativ eki, dönemin diğer yazmalarında olduğu gibi, çoğu zaman hemze ile gösterilmiştir.

Vezin gereği bazı Türkçe kelimelerin yazılışında ikilik görülmektedir: – دورر (durur); کیم-دورر (kim); ساکه-سکه (saña); داخی-داخی (dahi).

Bazı kelimelerde ise harflerin noktaları unutulmuş veya yanlış konulmuştur.

Eser, varak 1b'de yer alan *Besmele* manzumesinin iki beyitlik Farsça başlığından sonra:

Bismi men lâ-ilâhe hîç sivâh
Şehida'l-lâh vaḥdetine güvâh
beytiyle başlamakta ve varak 167 b'de

Mazhar-ı lütf olup o devlet-ḥ'âh
Ola dâyim cihânda zıllu'l-lâh
dua beytiyle sona ermektedir.

Tercüme-i Heft Peyker başlığını taşıyan eserde, *Besmele* manzumesinden sonra mesnevî nazım şeklinde yazılmış ve eserin giriş kısmını oluşturan sırasıyla şu manzumeler yer almaktadır: *Tevhid*, *Na't*, *Dört halife için övgü*, *Mirac*, *Eseri yazış sebebi*, *Özür*, *Padişaha övgü*, *Sözün övgüsü*, *Nasihat manzumesi*.

Asıl hikaye,

Kon ser-âgâz-i ḥikâyat-i mülûk
Hem be-kon der-şânişân medḥ ü şenâ

(“Padişahların hikayesini anlatmaya başla ve onların şanını öv.”)

başlığıyla (eserde 12. başlık) varak 18 a'da başlamakta ve toplam 46 başlık altında anlatılmaktadır.

Eserin tamamı mesnevî nazım şeklinde ve Nizamî'nin *Heft Peykeri* ile aynı vezinde, *Fe'ilatün Mefa'ilün Fe'ilün (Fa'lün)*, kalıbıyla yazılmıştır.

Bazı beyitlerde imâle ve ulama gibi durumlara rastlanmaktadır. Fikir vermesi açısından birkaç örnek beyit aşağıda sıralanmıştır:

Noḳtalar k'oldı anda necm-i hüdâ
Dîv (ü) şeyṭân-ı recme yidi sezâ (2a)
Nâḥunıyla itdi ol ḥabîb-i Ḥudâ
Sîb-i mâhı dü-nîm bî-pervâ (4b)
Nice olursın ḥayâl-sâz dilâ (nic'olursın-vezin gereği)
Bir ḥayâle ḥayâl-bâz dilâ (9b)

Türkçe deyim ve atasözünün de bol yer aldığı eserde şair alışılan kelime hazinesi dışında çok sayıda Arapça ve Farsça kelime kullanmaktadır. Nitekim Abdî'nin diğer eserleri üzerine yapılmış incelemelerde de şairin kullandığı kelime hazinesinin çok geniş olduğuna ve vezin pürüzlerine işaret edilmektedir (İnce 1987: 161; Kuloğlu 1989: I-4).

Abdî'nin *Heft Peyker*'i, Nizamî'nin eserinden genişletilerek yapılan bir tercümedir. İki eserdeki toplam beyit ve başlık sayısının karşılaştırılması bunu açıkça göstermektedir. Toplam 5600 beyitten oluşan Nizamî'nin *Heft Peyker*'ine karşılık Abdî'nin tercümesi 6400 beyitten fazladır. Nizamî'deki 53 başlığa karşılık Abdî'nin eserinde başlık sayısı 59'dur. Metin içindeki başlıkların hepsi Farsça olup *Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün* vezindedir. Birinci başlıktan itibaren tüm başlıkların kafiyeleniş şekli aaba ca ... xa biçiminde devam etmektedir. Başlıkların manzum oluşu, eseri Nizamî'nin *Heft Peyker*'inden ayıran başlıca özelliktir.

Genel olarak Abdî'nin *Heft Peykeri*'nde anlatılan olaylar Nizamî'nin eserinde anlatılanlar ile aynıdır. Hatta bazı beyitlerin bire bir tercüme edildiği de göze çarpmaktadır. Karşılaştırma için Abdî'nin Nizâmî'den aynen çevirdiği *Tevhid* bölümünden birkaç örnek aşağıda verilmiştir:

Nizamî'de:

به حیّات است زنده موجودات
زنده بلك از وجود تست حیّات (8. beyit)²³

“Bütün canlılar hayattadır. (Belki) hayat da senin varlığın (sayesinde)dan devam etmektedir.”

Abdî'de:

İy hayātuñla zinde mevcudāt
Zindedür bel vücudıñ ile hayāt (2a)

Nizamî'de:

نام توکابتدای هر نام است
اول آغاز و آخر انجام است (10. beyit)

“Senin ismin her ismin başlangıcıdır. Başlangıçların ilki, sonların ise sonucusudur.”

Abdî'de:

Nāmuñ oldı bidāyet-i her nām
Evvel-i āgāz (ü) āḫir-i encām (2b)

Nizamî'de:

بسته بر حضرت تو راه خیال
بر د رت نا نشسته گرد زوال (13. beyit)

“Hayal yolu senin yüceliğine bağlıdır. Fanilik tozu ise kapına konmamıştır.”

Abdî'de:

Bağlıdur ḫāzretüñe rāh-ı ḫayāl
Ḳapuña ḳonmamışdı gerd-i zevāl (2b)

Abdî'nin, Nizamî'deki bir beyti iki beyitle çevirdiği de görülüyor. Aşağıdaki örnekte şair, Nizamî'nin bir beytini, birinde Arapça bir ayet de kullanarak iki beyitle aynen çevirmiştir:

Nizamî'de:

تو نزادى و ان دگر زادند
تو خدايى وان دگر بادند (14. beyit)

“Sen doğmadın, diğer herşey doğdu. Sen Yaradansın, diğer herşey rüzgar (gibi gelip geçici)dir.

Abdî'de:

Lem-yelidsin cihân durur mevlûd
Daği lem-yüled-i zemâna velûd²⁴
ٲoğmaduñ sen ü ğayrlardur zâd
Sen Ĥudâsın u diĝerândur bâd (2b)²⁵

Sonuç olarak, bu yazımızla XVI. yy. şairlerinden Abdî'nin bilinmeyen *Heft Peyker* isimli mesnevîsini tanıtmış oluyoruz. Böylece Abdî'nin *Niyâz-nâme-i Sa'd ü Hümâ*, *Cemşîd ü Hurşîd* ve *Nüzhet-nâme* adlı üç mesnevîsine bir de *Heft Peyker* mesnevîsi katılmıştır. Bu eserin bugün tespit edilen tek yazma nüshası, Dublin Chester Beatty Kütüphanesi'nde Meredith-Owens No: 12 (CBL T.505)'de bulunan ve kaynaklarca Lâmi'î'nin *Heft Peyker* tercümesinin bir nüshası olarak bilinen yazmadır.

XVI. yy. şairlerinden Abdî'nin tespit edilen bu dördüncü (yazılış tarihi itibarıyla- ikinci) mesnevîsi, onun *Hamse* sahibi olduğu düşüncesini oluşturmaktadır.

Açıklamalar

- 1 Konunun kaynağı için bkz.: Hikmet T. İlaydın, “Behrâm-ı Gûr Menkabeleri. Mir Ali Şir Nevâyi ile Hatifi'nin Eserleri Arasında Müşterek Bazı Hususiyetler Hakkında”, *Türkiyat Mecmuası*, c.V, 1935, s. 275-290.
- 2 Nizamî'nin *Heft Peykeri* için bkz.: A.S. Levend, *Ali Şir Nevaî, Hayatı-Sanatı-Kişiliği*, c. 1, Ankara: TDK Yay., 1967; Nazir Akalın, “Nizamî-i Gencevî'nin Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri”, *Bilig*, Sayı: 7, 1998, s. 67-91. Ayrıca yayınları için: Vahid Destgirdi, *Haft Paykar*, Tahran, 1956 (2. baskı); Muhammed Muin, *Tahlil-i Heft Peyker*, Neşriyat-ı Tehran, c. I, Tahran, (1338/1919).
- 3 Günay Kut, “Aşkı ve Heft Peyker Çevirisi”, *TDAY-Belleten*, 1972: 127-151.
- 4 Agah Sırrı Levend, *Ali Şir Nevaî Hamse*, c. 3, TDK, Ankara, 1967; Hikmet İlaydın, a.g.m., s. 275-290; B. Kahraman, “Heft Peyker Çevirileri ve Ali Şir Nevâyi'nin Seb'a-i Seyyâresi”, *SÜ Fen-Edebiyat Dergisi* 1994-1995, Sayı: 9-10, s. 353.

- 5 Şener Demirel, "Behiştî ve Heft Peyker'i", *FÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 7 (112), 1995, s. 57-65.
- 6 İsmail Ünver, *Ahmed-i Rıdvân: Hayatı, Eserleri ve Edebî Şahsiyeti*, AÜ doç.t., 1982; aynı yazar, "Ahmed-i Rıdvân", *Belleten*, c. L, Sayı: 196 (Nisan 1996), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., s. 73-125.
- 7 Turgut Karacan, *Nevizâde Atayî, Heft-Hwân Mesnevîsi*, Erzurum, 1974.
- 8 A. S. Levend, "Feyzî'nin Bilinmeyen Hamsesi", *TDAY-Belleten 1955*, s. 143-152. Hamse yayımlanmıştır: Mehmet Arslan, *Subhizâde Feyzî Hamse*, Sivas, 1999.
- 9 Eski harfli iki baskısı vardır: *Tercüme-i Hikâye-i Heft Peyker* (7 cilt), İstanbul, 1289 ve 1341.
- 10 Kınalızade Hasan Çelebi, *Tezkiretü'ş-Şuara* (haz. İ. Kutluk), c.2, Ankara 1989, s. 832; Katib Çelebi, *Keşfuzzunun*, c. 2, İst. 1943, s. 2045; M. Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, c.2, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1333, s. 493.
- 11 Günay Kut, "Lâmi'î Çelebi and His Works", *Journal of Near Eastern Studies*, 35, Chicago, 1976, s. 88; Nuran Tezcan, "Bursalı Lâmi'î Çelebi", *Türkoloji Dergisi*, c. VIII, 1979, s. 320; G. Ayan, *Lâmi'î'nin Vamık u Azra Mesnevîsi (İnceleme-Metin)*, Atat. Üniv. dok.t., Erzurum 1983, s. 23; H. Bilen Burmaoğlu, *Bursalı Lâmi'î Çelebi Divanından Seçmeler*, Ankara 1989, s. 16-17.
- 12 Nuran Tezcan, "Bursalı Lâmi'î Çelebi" adlı makalesinde (*Türkoloji Dergisi*, c. VIII, 1979, s. 320) Lâmi'î'nin Heft Peykeri'nin yazmasına rastlanmadığını belirterek G. Kut'un yazma ile ilgili verdiği bilgileri ek olarak aktarır.
- 13 Meredith-Owens, G.M., "The Chester Beatty Library: Supplementary Handlist" (typewritten). Liste daktilo yazısıdır.
- 14 V. Minorsky, *The Chester Beatty Library: A Catalogue of the Turkish Manuscripts and Miniatures*, Dublin, 1958.
- 15 Belirtilen kayıt numarasında Hersekli Arif Divanı'nın taşbasması bulunmaktadır. Kütüphanede Lâmi'î Külliyyatı ise Ali Emiri No: 380'de kayıtlıdır. Ancak bu Külliyyatta *Heft Peyker* bulunmamaktadır. Beş bölümden oluşan bu Külliyyat'ın Mesnevîyat kısmında Lâmi'î'nin *Şehrengiz-i Burûsa ve Hayretnâme* adlı iki mesnevîsi yer almaktadır. Lâmi'î Külliyyat'ının tam içeriği şöyledir: Defter-i evvel-kasaid; Defter-i sani-terci'ât, murrabât, muhammesât; Defter-i salis-gazeliyât; Defter-i rabî'-müfredât; Defter-i hamis-mesneviyât.
- 16 Tezkirelerdeki bilgiler ışığında, edebiyat tarihimizde Abdî mahlası 24 şair tarafından ortak kullanılmıştır. (Bkz.: Mustafa İsen, *Ötelerden Bir Ses Divan Edebiyatı ve Balkanlarda Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler*, Ankara, 1997, s. 198.) Ayrıca A.S. Levend'in *Türk Edebiyatı Giriş* (Ankara, 1984) adlı eserinin dizin kısmında Abdî mahlaslı şairlerin listesi yer almaktadır.
- 17 Eser, H. 952/M. 1545'de yazılmış ve II. Selim'e sunulmuştur. 1074 beyitlik çift kahramanlı bir aşk hikayesi olan bu mesnevînin 2 nüshası bulunmaktadır: a) Ma-

- nisa Genel Ktp. No: 2713'de kayıtlı (ve *Cemşid ü Hurşid* ile aynı) müellif hattı; b) Topkapı Revan 836'da kayıtlı nüsha. (İnce 1987: 158-161)
- 18 H. 966/M. 1558 tarihinde yazılan ve Manisa'da II. Selim'e sunulan bu eserin tek yazma nüshası Süleymaniye Ktp. Pertev Paşa 443'de kayıtlıdır. 5940 beyitlik olan bu eserde müellif hattı olduğu ve Sultan Selim'in emri üzerine 6 ay içinde tamamlandığı belirtilmektedir. (İnce 1989: 114)
- 19 Diğer adı *Gül ü Nevrûz* olan bu eserin Hacû-yı Kirmanî'den tercüme olduğu düşünülmektedir. H. 985/M. 1577'de Sutan III. Murad'ın emri üzerine 12 günde yazılan bu mesnevînin tek yazma nüshası Manisa Genel Ktp. 2714'de kayıtlıdır. 2400 beyitlik çift kahramanlı bir aşk hikayesidir. (İnce 1987: 155)
- 20 Beyitlerin okunuşunda metindeki harekeye sadık kalınmıştır.
- 21 Karşılaştırma için beyitler, Adnan İnce'nin "Abdî'nin Niyâz-nâme-i Sa'd ü Hümâ'sı" (*FÜ Dergisi (Sosyal Bilimler)*, I (2), s. 155-206) adlı makalesinden alınmıştır. Bundan sonraki örneklerde de beyit numaraları bu çalışmadaki metne göredir.
- 22 Nitekim Adnan İnce de Abdî'nin *Cemşid ü Hurşid* mesnevîsini Selmân-ı Saveci'den "teelif niteliğinde tercüme" olarak değerlendirmektedir (Bkz.: A. İnce, "Cemşid ü Hurşid Mesnevîleri", *FÜ Dergisi* 1989, 3(2), s. 109-139).
- 23 Karşılaştırma için Nizamî Heft Peykeri'nin Dr. Said Hamedyan (*Heft Peyker Hakim Nizamî Gencevî*, Tehran, 1380) yayınına esas alınmış. Beyitlerin Türkçe tercümesinde ise Mesut Yıldız'ın, *Nizamî-i Gencevî Heft Peyker Mesnevîsi ve Türkçe Çevirisi*, AÜ y.l.t., (1992) çalışmasından kısmen yararlanılmıştır.
- 24 İhlâs Süresi (112), 3. Ayet: Lem-yelid ve lem-yüled: "O doğurmamış ve doğmamıştır."
- 25 Eserin şekil ve muhteva bakımından Nizamî'nin *Heft Peyker* mesnevîsi ile yapılacak daha detaylı bir karşılaştırma tezimizde yer alacaktır: Hanzade Güzelova, *Abdî'nin Heft Peyker Mesnevîsi (İnceleme-Metin-Dizin)*, HÜ Sos. Bil. Enst. Eski Türk Edeb. bilim dalında devam eden doktora tezi (Danışman: Prof. Dr. F. Tulga OCAK).

Kaynakça

- AKALIN, Nazir (1998), "Nizamî-i Gencevî'nin Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri" , *Bilig*, Sayı: 7, s. 67-91.
- ATEŞ, Ahmet (1944), "Behrâm-ı Gûr", *İA*, c. II, İst., s. 453-454.
- AYAN, Gönül (1994), "Lâmi'î Çelebi'nin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserleri", *SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 1, Kasım, Konya, s. 43-66.
- ERGÜN, Sadettin Nüzhet (1960) *Türk Şairleri*, c. 1, s. 189 vd.
- İLAYDIN, Hikmet T. (1935), "Behrâm-ı Gûr Menkabeleri. Mir Ali Şîr Nevâyî ile Hatîfî'nin Eserleri Arasında Müşterek Bazı Hususiyetler Hakkında", *Türkiyat Mecmuası*, c.V, s. 275-290.

- İNCE, Adnan (1986), “XVI. yy. Şairlerinden Abdî ve Eserleri”, *TD Dergisi*, Sayı: 410/Şubat, s. 186-192.
- İNCE, Adnan (1987), “Abdî'nin Niyâz-nâme-i Sa'd ü Hümâ'sı”, *FÜ Dergisi (Sosyal Bilimler)*, I (2), s. 155-206.
- İNCE, Adnan (1989), “Cemşîd ü Hurşîd Mesnevîleri”, *FÜ Dergisi (Sosyal Bilimler)*, 3 (2), s. 109-139.
- KAHRAMAN, Bahaettin (1994-95), “Heft Peyker Çevirileri ve A. Nevayî'nin Seb'a-i Seyyâre'si”, *SÜ Fen-Ed. Fak. Derg.*, Sayı: 9-10, s. 345-366.
- KARAHAN, Abdülkadir (1972), “Lâmi'î” maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, c.7, İst., s. 12.
- KOCATÜK, Vasfi Mahir (1970), *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara, s. 362-363.
- KULOĞLU, Nazan (1989), *Abdî Cemşîd ü Hurşîd, İnceleme-Metin*, FÜ y.l.t., Elazığ.
- KUT, Günay (1972), “Aşkı ve Heft Peyker Çevirisi”, *TDAY-Belleten*, s. 127-157.
- KUT, Günay (1976), “Lâmi'î Chelebi and His Works”, *Journal of Near Eastern Studies*, 35, Chicago, s. 73-93.
- LEVEND, A. S.(1964), *Ali Şîr Nevaî*, (cilt I) *Hayatı-Sanatı-Kişiliği*, (cilt III) *Hamse* (1967), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- LEVEND, A. S.(1984), *Türk Edebiyatı Tarihi Giriş*, Ankara.
- MİNORSKY, Vladimir (1958), *The Chester Beatty Library: A Catalogue of the Turkish Manuscripts and Miniatures*, Dublin.
- MUİN, Muhammed (1338/1919), *Tahlil-i Heft Peyker*, Neşriyat-ı Tehran, c. I, Tehran.
- PALA, İskender (1999), *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ankara.
- TEZCAN, Nuran, “Bursalı Lâmi'î Çelebi”, *Türkoloji Dergisi*, c. VIII, 1979, s.305-343.
- TUMAN, Nail (1961), *İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Hamseler Katalogu*, İstanbul.
- ÜNVER, İsmail (1986), “Ahmed-i Rıdvân”, *Belleten*, c. L, Sayı: 196 (Nisan 1986), s. 73-125, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- YILDIZ, Mesut (1992), *Nizamî-i Gencevî Heft Peyker Mesnevisi ve Türkçe Çevirisi*, AÜ y.l.t.

An Unknown Work of Abdî- The Translation of Heft Peyker

Research Assist. Hanzâde GÜZELOVA*

Abstract: The poet with pseudonym Abdî, who was living in 16th century, had written three poems, namely: *Niyâz-nâme-i Sa'd ü Hümâ* (1545), *Cemîd ü Hurîd* (1558) and *Nüzhet-nâme* (1577), which were introduced in some earlier researches. In this paper the fourth unknown mesnevi (poem) of Abdî is introduced. This work of Abdî actually is a Turkish translation of mesnevî *Heft Peyker*- the fourth of the five mesnevies from *Hamse* by Nizamî. This *Heft Peyker* by Abdî has not been mentioned in any work up to now. While researching the Lâmi'î's *Heft Peyker* we came across to this work. The only one known manuscript of this mesnevî today is in Dublin Chester Beatty Library: CBL T.505. But this manuscript is known as the one surviving copy of Lâmi'î Chelebi's translation of *Heft Peyker*. As it is clear from the manuscript, from verses with autor pseudonym, language and style, this work belongs to Abdî, other than Lâmi'î.

Key Words: Abdî, Heft Peyker, Lâmi'î, Nizamî, Mesnevî

* Ahmet Yesevi University / ANKARA
hanzadeg@yahoo.com

Неизвестное Произведение Абди- Поэма Хефт Пейкер (Семь Красавиц)

Ханзада ГЮЗЕЛОВА*

Резюме: Три поэмы “*Нийаз-наме-и Са’д у Хюма*” (1545), “*Джемшид у Хуршид*” (1558) и “*Нюзхет-наме*” (*Гюль у Невруз*, 1577), принадлежащие перу Абди-поэту 16-го века, были представлены ранее в некоторых исследованиях. В данной статье речь идет о четвертой поэме Абди, которая оставалась неизвестной по сегодняшний день. Это произведение является стихотворным переводом “Хефт Пейкер” (Семь Красавиц)-одной из поэм Хамсэ Низами. Поэма “Хефт Пейкер” Абди не упоминается в источниках. Это произведение Абди было обнаружено нами в процессе исследования поэмы “Хефт Пейкер” Лямии. Единственная рукопись данного произведения хранится в Ирландии г. Дублине Библиотеке им. Честер Беатти. Однако эта рукопись представлена в источниках как единственная рукопись одноименной поэмы Лямии. В строках поэмы псевдоним поэта указывается как Абди, когда как псевдоним Лямии не встречается нигде в рукописи. Исходя из строк, указывающих на псевдоним поэта, даты написания поэмы; того факта, что это произведение было представлено султану Селиму II, а также из сходства языка и стиля данной поэмы с другими известными поэмами поэта очевидно, что это произведение принадлежит перу Абди-одного из поэтов 16-го века.

Ключевые слова: Абди, Хефт Пейкер, Лямии, Низами, поэма

* Университета Ахмета Ясави / АНКРА
hanzadeg@yahoo.com